

Александар Јаковљевић
(Историјски институт, Београд)

ТРГ ОРАШЈЕ КОД МОНАСТИРА РЕСАВА, XV–XVI ВЕК*

У раду су обрађена поједина питања која се тичу непосредне околине манастира Ресави, превасходно с позиције села Орашје, које је вероватно било манастирски трг још у време оснивања манастира. Питања су анализирана са становишта османске изворне грађе XV–XVI века, из које се сазнаје да се село Орашје налазило у непосредној близини манастира, да је у њему постојао трг, тј. пазар, те да су се ту одржавали годишњи панађури, што указује на привредно и трговачко средиште Горње Ресаве.

Кључне речи: Ресави, Орашје, манастир, попис, дефтер, трг, панађур, XV–XVI век.

Перу српских летописаца нису промакли значајни догађаји који су се одиграли током 1458. године. Уз мање разлике и допуне, под том годином штуро је забележено: „и прими Махмут баша Ресави и Вишеслав и Голубац и Жрнован и Белу Стену“. У питању је поход великог везира Махмуд-паше Анђеловића у пролеће те године, приликом ког је освојена скоро читави област Српске деспотовине, која је сведена на узан простор око последњег бастиона – Смедеревске тврђаве, која се предала у јуну наредне године. Ови догађаји нису промакли ни пажњи турских хроничара, који су, такође у маниру средњовековних летописаца, записивали краће белешке. Тако се у једној од њих чита: „У то време [мисли се на 1458. годину] падишах [тј. султан] је упутио Махмуд-пашу да освоји тврђаве Лазареве области [*Laz vilâyeti – Laz-ili*]“. И Махмуд-паша је затим покренуо војску „те је заузео тврђаве Голупца, Ресаве, Островице и Браничева“. Заједничко обема странама је што истичу заузимање, поред осталих, тврђаве Ресави, која је, према једној домаћој

* Рад је настао у оквиру пројекта *Средњовековне српске земље (XIII–XV век): љолпшчки, љривредни, друшћивени и љравни љроцеси* (бр. 177029), који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

летописној белешци, освојена 10. маја, у среду. У још једној од њих, за чијег аутора Ресава није била само утврђени град, каже се: „предаде се црква Ресава у којој лежи благочестиви господин деспот Стефан“.¹

Прошлост манастира и утврђења Ресава, називаног и Манасија, позната је једним делом захваљујући Константину Филозофу², а нарочито импозантним материјалним остацима самог манастира и његовог утврђења. Овом приликом могу се навести основне чињенице. Подигнут је између 1407. и 1418. на десној обали Ресаве, на пустом месту, као задужбина деспота Стефана Лазаревића. На изградњи манастирског комплекса били су ангажовани највештији радници и најискуснији живописци, довођени са разних страна. Своју задужбину Деспот је даривао разним богослужбеним предметима и књигама, као и бројним поседима, како у непосредној, тако и у широј околини. Подижући своју задужбину, деспот Стефан јој је наменио двоструку улогу: најпре као сопствено гробно место, а потом и као утврђење, које је имало и одбрамбену функцију, пре свега, од нарастајуће опасности изазване бројним турским војскама, које су систематски и поступно шириле власт османског султана дуж југоисточне Европе. По освајању тврђаве 1458. године Турци су наставили да користе манастирски комплекс као утврђење, у које су сместили своју посаду.³

У коликој мери је позната историја ресавског утврђења, у толикој мери је непозната историја његове околине. Да је сачувана, оснивачка повеља манастира, о којој говори Константин Филозоф, наводећи да су њом манастиру била приложена „села и виногради по читавој области“, представљала би прворазредни извор за проучавање историје ресавског краја у XV веку.⁴ Међутим, како то није случај, турски извори

¹ *Сѣтари срѣпски родослови и леѣоѣиси*, средно их Љ. Стојановић, Сремски Карловци, 1927, стр. 232, 240, 243; Tursun Bey, *Târîh-i Ebü'l-Feth*, hazırlayan Mertol Tulum, İstanbul, 1977, str. 94; Âşık Paşazâde, *Osmanoğulları'nın Tarihi. Tevârîh-i Âl-i Osmân*, hazırlayanlar Kemal Yavuz – M. A. Yekta Saraç, İstanbul, 2010², str. 195, 423.

² Константин Филозоф, *Биографија Сѣефана Лазаревића* (изд. В. Јагић), Гласник Српског ученог друштва [= Гласник СУД] 42, Београд, 1875, стр. 307–309; Константин Филозоф, *Живої Сѣефана Лазаревића, десѣоїа срѣскога*, превод и напомене Г. Јовановић, Београд, 2009.

³ С. Поповић, *Крстї у кругу. Архїѣекїѣура манасїѣира у средњовековној Србији*, Београд, 1994, стр. 230–235; О. Зиројевић, *Турско војно уређење у Србији, 1459–1683*, Београд, 1974, стр. 139–140; Б. Тодић, *Манасїѣир Ресава*, Београд, 1995; Е. Миљковић-Бојанић, *Смедеревски санѣак 1476–1560. Земље – насеља – сїановнишїѣво*, Београд, 2004, стр. 144–145; Е. Љ. Миљковић, А. Крстић, *Браничево у XV веку. Истїорїјско-географска сїѣудија*, Пожаревац, 2007, стр. 81–82.

⁴ Учињени су извесни напори да се на основу других извора претпостави делимична садржина изгубљене повеље, в. Г. Томовић, *Ресавска меїѣохија и нахија Ресава*, Деспот Стефан и његова Манасија, Дани српскога духовног преображења XV, Деспотовац, 2008, стр. 11–20. В. и рад о анализи молитвеног записа деспота Стефана и

настали као рефлексија турских освајања и процеса учвршћивања власти добијају посебно на значају.⁵

Почев од прве половине XV века, настаје значајна група извора специфично везана за период турске управе. Има их око 1.500 на броју и односе се на читав простор Османског царства. Обиљем својих података представљају прворазредни извор за проучавање, у ограниченој мери политичке, али превасходно економске, социјалне, демографске, административне, па чак и културне историје, нудећи великом броју сродних научних дисциплина обилан и разноврстан материјал за истраживање. Такав материјал, у знатној мери, мада не увек и адекватно, може да надомести недостатак домаћих извора, како за подручје Ресаве, тако и за читав простор средњовековне државе из периода Деспотовине и времена које га је потом пратило.

Ова група османских извора, настала у периоду XV–XVI века, у науци је позната као „пописни дефтери“, било да су у питању опширни или сумарни по садржини. Они су већ дуже време доступни; о њима и на основу њих написан је повећи број радова и посебних студија.⁶ Међутим, тек у мањем броју радова ресавска област је добила свој простор, углавном као периферна тема, што у односу на обиље података које нуде пописни дефтери чини велику несразмеру.⁷

У првом сачуваном дефтеру области Браничева насталом 1467. године налази се један интересантан податак, који заслужује посебну пажњу. Ту се наводи село Орашје уз ближу одредницу да припада Ресави.

могућој вези са изгубљеном повељом: Г. Јовановић, *Молићвени запис на свишћку килиџорске фреске десјоина Сџефана Лазаревића*, Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности IV, Дани српскога духовног преображења XX, Деспотовац, 2013, стр. 17–27.

⁵ У раду су коришћени следећи објављени и необјављени извори: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İstanbul [= BOA], *Tapu tahrir defteri* [= TD] 16 (попис из 1477); BOA, TD 1007 (1516); BOA, TD 135 (1521–23); BOA, TD 1011 (1528); Atatürk Kitaplığı (= AK), İstanbul, Muallim Cevdet Yazmaları [= MC] 36/4 (1498); Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü [= TK], Kuyûd-ı Kadîme Arşivi [= KKA], Ankara, *Defterhâne-i Amire Tahrir Defteri* [= TD] 169 (1583/5); М. Стојаковић, *Bраничевски теџер. Поименични попис покрајине Браничево из 1467. године*, Београд, 1987; MAD 506 *Numaralı Semendire Livâsı İcmâl Tahrir Defteri (937/1530)* [= MAD 506], <Dizin ve Tıpkıbasım>, Ankara, 2009.

⁶ В. нпр. Н. Шабановић, *Kрајиште Иса-бегаша Ишаковића. Збирни катастарски попис из 1455. године*, Сарајево, 1964, стр. li–lii; исти, *Турски извори за историју Београда, књ. 1, св. 1, Килиџорски пописи Београда и околине*, Београд, 1964, стр. xxx–xxxiv; Н. Њаџибегџић, А. Њаџић, Е. Ковачевић, *Oblast Brankovića. Opširni katastarski popis iz 1455. godine*, Сарајево, 1972, стр. xiv–xvi; Т. Катих, *Опширни попис Призренског сањцака из 1571. године*, Београд, 2010, стр. 14–15.

⁷ О. Зиројевић, *Цариградски друм од Београда до Софије (1459–1683)*, Зборник Историјског музеја Србије 7, Београд, 1970, стр. 3–160; Р. Тричковић, *Туџирија и средње Поморавље до првог српског усџанка*, Бој на Иванковцу 1805. године, ур. В. Чубриловић, Београд, 1979, стр. 85–169; Е. Миљковић, А. Крстић, *нав. дело*, стр. 5–255.

Село које чине 24 куће, уз приходе од 2.700 акчи, на први поглед се не разликује од осталих, сличних насеобина ресавског краја. Међутим, оно што га ипак издваја од већине села у нахији Ресаве је податак да се у њему наплаћивала такса од пазара (тј. тржна такса), панађура и монопола у износу од 200 акчи.⁸ На шта ови подаци указују? Пре свега, говоре о томе да је село Орашје имало статус тржног места и да је представљало привредно и трговачко средиште за један део ресавске области. У њему се трговало на недељном нивоу, на шта указује такса наплаћивана од трга, а поред тога, одржавали су се и годишњи скупови становништва – панађури (вашари, сајмови), приликом којих се обављала далеко значајнија обласна, а могуће и међурегионална трговина. Помен монопола указује на то да се у Орашју трговало и вином. И подаци из наредних пописа указују на исте чињенице, а притом додају и понеку нову информацију.⁹

Насеобина таквог имена данас не постоји у области Ресаве, што по себи намеће основно питање: где се налазило поменуто Орашје? У ранијој литератури, где су први пут изнети подаци о овој насеобини, понуђена је убикација северно од манастира Ресаве.¹⁰ Ту се мислило на Орашје које се налази источно од села Грабовице, а северно од Деспотовца, будући да је ова насеобина једно време крајем XIX века постојала као засебно село. Како је то била једина насеобина тог имена у статусу села посведочена у истраживањима ресавског краја, убикација Орашја које се јавља у турским изворима почев од 1467. године решена је тако што је предност дата поменутом Орашју код Грабовице. Међутим, из антропогеографских истраживања Ресаве Станоја Мијатовића познато је да се топоним Орашје у пет случајева наводи као заселак неког од ресавских села, а то су: Брестово, Буковица, Деспотовац, Купиновац и Плажане.¹¹ Претходна убикација је доведена у питање у каснијим истраживањима, чиме је положај села Орашја померен у непосредну околину манастира Ресаве, у атар данашњег Деспотовца.¹²

Као што је познато, данашњи Деспотовац не помиње се у турским пописима будући да то име носи тек од последњих деценија XIX

⁸ М. Стојковић, *нав. дело*, стр. 216–217.

⁹ BOA, *TD* 16, стр. 639–641; BOA, *TD* 1007, стр. 330; BOA, *TD* 135, стр. 21, 52; *MAD* 506, стр. 30, 32.

¹⁰ О. Зиројевић, *Турско војно уређење*, стр. 140, 196, нап. 506; М. Стојковић, *нав. дело*, стр. 216, в. и карту у прилогу (Враничевски subašiluk 1467. године).

¹¹ С. Мијатовић, *Ресаве*, Српски етнографски зборник XLVI, Насеља и порекло становништва 26, Београд, 1930, стр. 101–103, 132, 168, 170, 189–190, 203, 213, 219. Истраживања области Ресаве су обављена у два наврата: први пут 1907, а потом поново 1926. године.

¹² Е. Миљковић, А. Крстић, *нав. дело*, стр. 167–168; О. Думић, Н. Токић, *Где се налазило село Орашје у Ресави*, Корени 5, Јагодина, 2007, стр. 41–45.

века.¹³ Уместо њега, требало би тражити насеобину некадашњег имена и топоним Војник, тј. насеобину која би просторно, од свих насеобина пописаних у турским изворима, била најближа манастиру Ресава. Међутим, ни овај топоним се не сусреће у раним османским пописима из друге половине XV и првих деценија XVI века. Заправо, његов први помен налази се тек у оквиру пописа из 1528. године, када се помиње уз село Орашје, о чему ће бити додатно речи.

За разлику од Војника, за село Орашје које се помиње с првим османским пописима, почев од 1467. године, већ се у следећем из 1477. додаје једна важна белешка, а то је да се насеобина налазила у близини тврђаве Ресава (*karye-i Oraşye der nezd-i kal'a-i Resava*). На непосредну близину тврђаве указују и други подаци: помен једне воденице на месту „испод тврђаве Ресава“, као и једног винограда у „близини тврђаве Ресава“. Поменуте ставке су уписане заједно са приходима становника села Орашје.¹⁴ Исте податке о просторном положају насеобине доносе и наредни пописи из 1516. и 1521–23. године, када је становништво Орашја већ било задужено и посебном службом. Наиме, они су обављали послове поправке ресавског утврђења, што такође указује на близину тврђаве Ресава. За ова задужења су, у оквирима своје заједнице, уживали и извесне пореске олакшице према османској држави.¹⁵

Изнети подаци већ довољно указују на непосредну везу Орашја са тврђавом Ресава, али не решавају питање прецизног просторног положаја ове насеобине. Према једном познијем извору из 1733. године, Орашје се налазило на четврт часа хода од манастирског утврђења.¹⁶ Постојећа картографска грађа указује на просторни положај насеобине и место где би њу требало тражити. У непосредној близини манастира, западно од њега, али са десне стране тока Ресаве, налази се потес Орашје, просторно омеђен са запада брдом Ковиловача, са северозапада брдом Ракитовица, а са истока обронцима Маћије, док се нешто северније налази Велико Брдо.¹⁷ У питању је Орашје које Мијатовић помиње као заселак Деспотовца. Такође, констатован је

¹³ С. Мијатовић, *нав. дело*, стр. 202–203. Назив Војник је био у званичној употреби до 1882. године.

¹⁴ ВОА, *TD* 16, стр. 639–641.

¹⁵ ВОА, *TD* 1007, стр. 330; ВОА, *TD* 135, стр. 21, 52; *MAD* 506, стр. 31–32. О. Зиројевић, *Турско војно уређење*, стр. 195–196.

¹⁶ Г. Витковић, *Извештај, написао 1733. Максим Радковић, ексарх београдског митрополита*, Гласник СУД 56, Београд, 1884, стр. 152; Е. Миљковић, А. Крстић, *нав. дело*, стр. 167; О. Думић, Н. Ђокић, *нав. дело*, стр. 43.

¹⁷ *Венералитијабна картија Краљевине Србије*, размера 1 : 75.000, Београд, 1894, секција Д4; Војногеографски институт у Београду, *Топографска карта SFRJ*, размера 1 : 25.000, секција Lapovo (481–4–4).

и заселак Орашје у суседном селу Буковцу, које се са севера атарски граничи са Деспотовцем, али тај топонимијски податак указује на један исти потес, атарски издељен између ове две насеобине.¹⁸ Дакле, насеобина Орашје се највероватније налазила на поменутом потесу са десне стране тока Ресаве у подножју брда Маћије, које је уједно представљало и природну заштиту, што је било од значаја у формирању средњовековних насеобина.¹⁹ Прецизније одговоре могла би да понуде једино археолошка истраживања поменутог локалитета.

Османски пописи нуде додатне информације које омогућавају нешто ближу реконструкцију граница села Орашје. Први пописи из 1467. и 1477. указују на то да се уз Орашје налазила и непозната мезра (пустоселина) Храстић, дефинисана као сејалиште овог села, што говори о томе да је била у непосредној близини. Од 1477. помиње се и мезра Јелашевац,²⁰ која до тада није уписивана у званичне пописе, а за коју се изричито наводи да је била у границама села Орашје.²¹ Овај податак је значајан, будући да се на основу њега може одредити на ком простору се у односу на реку Ресаву налазила ова неубицирана мезра. Из доцнијег пописа из 1528. године сазнаје се да је исту мезру користило становништво села Боботе, данас такође непостојећег насеља.²² За разлику од претходна два, топоним Боботе је сачуван у оквиру истоименог потеса у јужном атару Деспотовца и суседне Бељаке. Као село, Боботе се помињу од 1477. године, а биле су насељене са две куће у годинама непосредно пред попис.²³ Сама насеобина се увећала у наредних педесет година, будући да је почела да користи и земљиште суседне мезре Јелашевац, која је раније била у границама Орашја. То показује да се Орашје у погледу земљишта које му је припадало простирало и са супротне стране тока реке Ресаве, где се несумњиво налазила поменута мезра заједно са селом Боботе.

¹⁸ С. Мијатовић, *нав. дело*, стр. 190, 203.

¹⁹ Поменута убикација је предложена и у Е. Миљковић, А. Крстић, *нав. дело*, стр. 167. Потребно је констатовати да се на узвишењу Маћији налазе остаци некакве грађевине, који нису археолошки истраживани нити је познато ком времену припадају, в. Г. Симић, Д. Тодоровић, *Остаци грађевинског наслеђа у околини манастира Ресаве*, Саопштења XXXIV, Београд, 2002, стр. 179–180.

²⁰ М. Стојковић, *нав. дело*, стр. 216–217; ВОА, *ТД* 16, стр. 640–641; Е. Миљковић, А. Крстић, *нав. дело*, стр. 168. Топоним је до сада прочитан као Јеластовица, *истио*, с тим да су могуће и варијанте Белашевац/Белашиновац/Јелашиновац.

²¹ ВОА, *ТД* 16, стр. 640–641. Поменута мезра се морала налазити негде у непосредној близини (Пасуљиште, Зревачко поље итд.).

²² ВОА, *ТД* 1011, стр. 63.

²³ С. Мијатовић, *нав. дело*, стр. 186, 203; Е. Миљковић, А. Крстић, *нав. дело*, стр. 178. Боботе нису пописане 1467. године, в. М. Стојковић, *нав. дело*, стр. 36–289.

Поменути извор из 1528. бележи и насеобину која се назива „Орашје друго име Војнук“.²⁴ То је први пут да се помиње име насеља преко ког се може успоставити веза са доцнијим Војником, смештеним с леве стране тока Ресаве, са којим је у непосредној вези и настанак данашњег Деспотовца. Потребно је одмах нагласити да двоструко име ове насеобине не значи да је Орашје заправо Војник. У питању је технички израз (*nâm-i diğer*), коришћен често у османској администрацији као ознака за једну заједницу, иза чега су се често крила два насеља.²⁵ Већ је указано на то да се Војник, за разлику од Орашја, не помиње у ранијим изворима. И у овом случају реч је о две насеобине пописане у оквиру једне, али довољно различите с позиције састављача пописа, будући да су наглашена оба имена. Попис из 1528. представља засебан попис влаха на читавом простору Смедеревског санџака, којем је припадала и нахија Ресави.²⁶ Будући да пописује само становништво у влашком статусу, по намени и садржини, овај дефтер се разликује у односу на дефтере у којима је пописивано рајинско становништво. Овом становништву први пут се сусреће траг 1516. године, када је забележено да се у оквиру села Орашје настанила „заједница филурџија“ негде у време пред спровођење овог пописа.²⁷ Реч је о становништву које није било подведено под систем рајинских пореза, већ је плаћало тзв. филурију. У османским изворима ово становништво је категорисано као власи.²⁸ У попису из 1528. пописује се у оквиру села Орашје управо таква заједница, која је била позната и под именом Војнук (Војник).

²⁴ ВОА, *TD* 1011, str. 68–69 (*Karye-i Oraşye nâm-i diğer Voynuk*).

²⁵ А. Стојановски, *Околу значењето на ѿермините „baştine“ и „nâm-i diğer“ во ѿојсниите книги од XV и XVI век*, Гласник на Институтот за национална историја 23/1, Скопје, 1979, стр. 157–165.

²⁶ Х. Шабановић, *Турски извори за историју Београда*, стр. 31–32.

²⁷ ВОА, *TD* 1011, str. 330–331, 356. Потребно је скренути пажњу на то да попис влаха Смедеревског санџака из 1516. године није познат у науци и највероватније није ни сачуван. Попис влаха је извршен у склопу општег пописа овог санџака, на шта указују подаци из сачуваног пописа.

²⁸ О власима и њиховим обавезама у средњовековном периоду, када су чинили посебну друштвену групу зависног становништва, в. К. Жиречек, *Историја Срба*, II, Београд, 1988, стр. 96–98; Т. Тарановски, *Историја српског ѿрава у немањићкој држави*, Београд, 1996, стр. 108–114; М. Динић, *Дубровачка средњовековна караванска ѿрговина*, Југословенски историјски часопис 3, Београд, 1937, стр. 119–146; М. Филиповић, *Структура и организација средњовековног кајѿуна*, Симпозијум о средњовековном катуну, Сарајево, 1963, стр. 45–112. О власима у османском периоду, када су коришћени у колонизацији запустелог простора, али и као војни и полувојни редови у османској војсци, в. Д. Бојанић-Лукач, *Власи у северној Србији и ѿихови ѿрви кануни*, Историјски часопис 18, Београд, 1971, стр. 255–268; иста, *Шѿа значе ѿодаци о сјеничким власима у ѿојису из 1455. године*, Историјски часопис 34, Београд, 1987, стр. 97–112; Е. Миљковић, А. Крстић, *нав. дело*, стр. 43–54.

СЕЛО ОРАШЈЕ	Кућа	Неожењени	Удовице	Муслимани
1467.	24*	/	/	/
1477.	65	/	3	7
1498.	93	15	3	2
1516.	58	/	/	9
1521–23.**	58	/	1	17
1583–85.	25	/	/	5

Демографска структура села Орашје, 1467–1583/85. године

Орашје је у другој половини XV и у првим деценијама XVI века спадало у насељенија места у оквиру нахије Ресава. Након османског освајања, током читаве друге половине XV века приметан је демографски раст насеобине, која се повећала четири пута у односу на стање забележено девет година након освајања области Ресаве 1458. године. Међутим, већ у другој деценији XVI века приметне су значајне промене, када је дошло до осетног пада броја кућа, а исто стање је забележено почетком треће деценије. Од интереса је да управо из тог периода датирају промене у статусу саме насеобине, за коју се у изворима помиње да је имала обавезу да поправља зидине утврђења Ресаве, а заузврат је била ослобођена од већине рајинских и ванредних пореза. Такође, у исто време се први пут јављају и поменути власи настањени у Орашју. Демографски пад је уочљив и на основу стања из осамдесетих година XVI века, када је бројност насеобине практично дошла на исти ниво какав је био у времену након турских освајања. Због стратешког положаја, правног статуса, привредног значаја, али и близине утврђења Ресава, у Орашју је била присутна и исламизација. Забележена је већ 1477. године, и то међу становништвом које је било и домаћег порекла, да би почетком треће деценије наредног века исламизација достигла ниво од скоро 30% укупног броја уписаног становништва. И међу овим становништвом је забележен пад бројног стања крајем XVI века.²⁹

* У оквиру укупног броја кућа урачуната је и једна удовица.

** Попис из 1521–23. године (TD 135) сачуван је у скраћеном, збирном облику, где су наведени само укупни приходи од уписаних насеобина, без бројева кућа. Ови подаци су, међутим, сачувани у оквиру пописа из 1530. године (MAD 506), који представља обрачунски дефтер прихода састављен у централној канцеларији, у престоници, а не на терену. Као предлог за рад, узет је последњи валидни попис из 1521–23. године, што је јасно на основу поређења ова два извора.

²⁹ М. Stojaković, *nav. delo*, str. 216–217; BOA, TD 16, str. 640–641; BOA, TD 1007, str. 330–331, 356; AK, MC 36/4, str. 25/b; MAD 506, str. 31; ТК.ККА, TD 169, str. 130/a. Није познат број влашких кућа насељених до 1516. године. Бројчани подаци су познати тек на основу пописа из 1528. године, када су уписане 24 куће уз 23 лица која су им припадала (tâbi') – особе које нису засновале сопствена домаћинства, затим, једна удовичка кућа,

Орашје је, што је већ наглашено, уједно било привредно и трговачко средиште Горње Ресаве за период друге половине XV и, извесно, прве три деценије XVI века. Међутим, одређене промене су наступиле већ у првим деценијама након турског освајања. Затечено као место у ком је постојао недељни трг (пазар), о чему сведочи попис из 1467. године, Орашје је тај статус изгубило до 1477. године. Вероватно је још тада трг премештен испод саме тврђаве Ресави, где се настанила муслиманска заједница, о чему су сачувани директни подаци тек у попису из 1516. године.³⁰ Мада извор говори да је тврђава Ресави била место где се одржавао пазар, он је вероватније био на месту где је била варош поменуте тврђаве, што упућује на простор испод зидина утврђења према реци Ресави, где постоје значајни остаци османске материјалне културе. У Орашју је наставио да се одржава панађур, који је, скоро извесно, постојао и у предтурском времену. Подаци о њему су присутни у свим пописима до 1521–23. године³¹, с тим што је до 1583–85. такав годишњи скуп престао да се одржава, будући да се не помиње у попису из те године.³² Орашје је извесно било и мањи занатски центар, о чему посредно сведоче подаци из извора.³³ Једини значај Орашја у последњим деценијама XVI века, с обзиром на то да је био смештен на значајном саобраћајном чворишту, био је у томе да је његово становништво имало обавезу да, у замену за пореске олакшице, које су посведочене и почетком овог века, одржава у функцији мост на реци Ресави.³⁴

четири ратајске куће и један теклич. И међу овим становништвом присутна је исламизација; уписане су три муслиманске куће, укључујући и једно лице које им је припадало, BOA, TD 1011, str. 68.

³⁰ BOA, TD 16, str. 640–641; BOA, TD 1007, str. 330–331, 356.

³¹ M. Stojaković, *nav. delo*, str. 216–217; BOA, TD 16, str. 640–641; BOA, TD 1007, str. 330–331, 356. Могу се навести следећи подаци о приходима од панађура: они су 1467. године износили поменутих 200 акчи (обрачунати заједно са таксом од пазара, панађура и монопола). У следећем попису из 1477. приход од панађура (*kıst-ı panayır*) посебно је наведен у износу од 130 акчи. У оба случаја су се ови приходи налазили у оквиру тимара. Познати су још само подаци из дефтера из 1516. године, када су приходи улазили у хас санџак-бега Смедерева. Тада су они износили 1.850 акчи, с тим што је приход од панађура поново обрачунат заједно са приходом од казни и глоба (*cürm ü cinâyet*) и таксом која се убирала од продаје вина на велико (*resm-i fuçı*).

³² Нису познати подаци за период између 1521–23. и 1583–85. године. У пописима који се налазе у Архиву Председништва Владе Републике Турске у Истанбулу (BOA) који се односе на овај период, осим неколико села која се пописују у оквиру султановог хаса, не налазе се стране које се односе на преостали део нахије Ресави, BOA, TD 978; BOA, TD 187; BOA, TD 316; BOA, TD 517.

³³ Сачувани су подаци о присуству занатлија у самој насеобини, попут шустера (1467) и златара (1477), в. M. Stojaković, *nav. delo*, str. 216–217; BOA, TD 16, str. 640–641. Касније се такви подаци не сусрећу.

³⁴ ТК.ККА, TD 169, str. 130/а. Ово је, за сада, први помен моста на реци Ресави у турским изворима. Није познато о каквој је грађевини тачно реч. Исту службу станов-

Потребно је задржати се на важном податку о одржавању панађура у Орашју. Управо ова чињеница представља непосредну везу са предосманским периодом и временом у ком је подигнуто манастирско утврђење. Појам панађур у основи означава велики скуп људи, сабран поводом прослављања светитеља или празника којем је нека црква посвећена. Још од античких времена феномен окупљања је био уско повезан са видом обављања култног обреда на јасно утврђеном месту. У Византији се овај феномен постепено почео уобличавати око култа хришћанских светаца. Почев од IX века, проширује му се значење тиме што панађур почиње да означава и економске активности које су обављане приликом одржавања прославе. У средњовековну Србију реч улази усвајањем византијских норми и налази широку примену током XIV и XV века, а по доласку Турака реч панађур продире и у османску терминологију, а потом преко ње и у савремени турски језик.³⁵

Појам панађура се временом стопио са значењем речи трг, с тим што је битна разлика била у чињеници да је панађур временски ограничен и привременог је садржаја у односу на трг. Панађур се могао одржавати један, три, осам или петнаест дана. Могао је утицати на настанак сталног трга, као и обратно; трг је могао стећи привилегију одржавања панађура, чиме је уздизао свој статус. У средњем веку само су владари могли доделити право одржавања панађура.³⁶ Иако је појава од општег карактера, указале се само на неке од примера који су познати из српских средњовековних извора. Тако је краљ Милутин око 1300. године у повељи манастиру Грачаница, уз остало, доделио и *ѿрг ѿанаѿир*, који се одржавао на *ѿразник Благовешѿења Свеѿше Богородице*.³⁷ Манастиру Светих архангела код Призрена цар Душан је доделио право да два пута одржава панађур: једном на *Сѿасовдан* и други пут на *ѿразник Свеѿѿих архангела*.³⁸ Исте примере налазимо, нпр., за време Ђурђа Бранковића, који је

ништво је обављало и у време претходног пописа, будући да је то стање било утврђено и у претходном дефтеру. Претходни попис је окончан 1572. године, BOA, TD 517.

³⁵ S. Faroqi, *The Early History of Balkan Fairs*, Südost-Forschungen 37, 1978, pp. 50–68; S. J. Vryonis, *The Panēgirs of the Byzantine Saints: a study in the nature of medieval institutions, its origins and fate*, The Byzantine Saint: University of Birmingham 14th Spring Simposium of Byzantine Studies, ed. S. Hackel, Sobornost, 1981, pp. 196–226; С. Ћирковић, *Панађур*, Лексикон српског средњег века, Београд, 1999, стр. 488–489. Не треба заборавити ни забавну садржину ових догађаја, али су извори управо у овом сегменту најмање речити, в. С. Бојанин, *Забаве и свейковине у средњовековној Србији*, Београд, 2005, стр. 137–149.

³⁶ С. Ћирковић, *нав. дело*, стр. 488–489.

³⁷ *Зборник средњовековних ћириличких повеља и ѿсама Србије, Босне и Дубровника*, I, 1186–1321, прир. В. Мошин, С. Ћирковић, Д. Синдик, ред. Д. Синдик, Београд, 2011, стр. 499–504 (са библиографијом ранијих издања повеље).

³⁸ С. Мишић, Т. Суботин-Голубовић, *Свейоарханђеловска хрисовуља*, Београд, 2003, стр. 100, 112 (са библиографијом ранијих издања повеље). У повељи се помиње

Светој Лаври на Светој Гори доделио *ѿрг Параћин са ѿанађуром*.³⁹ А можда су најречитији примери који су посведочени у оснивачкој повељи манастира Раваница, коме је кнез Лазар доделио право одржавања чак пет панађура: панађур Петров у Сталаћу, панађур Свете Петке на Дунаву, два панађура у Мачви, у Подгорици, па се још додаје и време одржавања – „свети Георгије, пролетњи и јесењи“, и панађур Спасов „под манастиром“.⁴⁰ За последњи наведени панађур, за који се каже да је „под манастиром“ Раваница, управо османска грађа поближе открива о чему је заправо реч. Не ради се о панађуру који се одржавао непосредно уз манастирске зидине, већ о панађуру који се одржавао у селу Доње Сење (данашње Сење) у непосредној близини манастира. У попису из 1467. у поменутом селу се бележи такса од панађура и монопола у износу од 1.000 акчи, што сведочи како о континуитету одржавања, тако и о преузимању ове институције у османски фискални систем.⁴¹ Пример је интересантан и зато што неодољиво подсећа и указује на сличну шему која је вероватно примењена и у случају манастира Ресави. И овде имамо манастир испод кога се налазила у непосредној близини насеобина где се одржавао панађур.

Додељивањем права на одржавање панађура заокруживао се процес успостављања манастирског властелинства. Даривањем бројних села манастиру, чиме је манастир стицао привредно и економско добро, владар је морао да предвиди и регулише тржне односе на истом том поседу. Познате су одредбе по којима су манастири имали искључиво право да на својим трговима-панађурима први износе на продају „жито, вино и месо“, тј. годишње производе од житарица, винограда и стоке. Манастири обдарени великим поседима нужно су морали поседовати своје тргове-панађуре како би остварили економску добит од пољопривредних и сточних производа које су прикупљали са својих властелинстава.⁴² То речито показује наведени пример манастира Раваница, а исти је случај морао бити и са манастиром Ресави.

Из периода деспота Стефана Лазаревића није сачувана ниједна оснивачка повеља манастира, укључујући и најважнију – ресавску. Једини извори који посредно сведоче јесу османски, који у себи често чувају и одразе претходних времена. На примеру трга Орашје указано је да се место налазило непосредно уз манастир, а постојање трга и

реч трг, мада је јасно да је посреди панађур.

³⁹ Ст. Новаковић, *Законски сјоменици српских држава средњег века*, фототипско издање из 1912. године, ур. и прир. Р. Михаљчић, Београд, 2005, стр. 502–504.

⁴⁰ А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара, ѿекси – коменѿари – снимци*, Београд, 2003, стр. 52–55, 83, 91–95, 109–114.

⁴¹ М. Стојаковић, *нав. дело*, стр. 175–176.

⁴² С. Ћирковић, *нав. дело*, стр. 488–489.

одржавање панађура у њему упућује на добропознат образац даривања манастира правом на обављање трговине. Тиме, сматрам, може посредно да се утврди бар један елемент који се вероватно налазио у оснивачкој повељи деспота Стефана Лазаревића манастиру Ресава – трг Орашје и манастирски панађур, који се у њему одржавао, можда и на празник Свете Тројице, ком је посвећена манастирска црква.

Aleksandar Jakovljević

MARKET-PLACE ORAŠJE NEAR THE RESAVA MONASTERY,
15TH–16TH CENTURIES

S u m m a r y

The paper deals with several issues related to the immediate surroundings of the Resava Monastery. As the local 15th-century sources are scarce, mainly because the founding charter of the Resava Monastery has not been preserved, the inhabited place named Orašje is analyzed based on 15th- and 16th-century Ottoman sources (*tapu tahrir defteri*). These sources inform us that Orašje was located in the immediate vicinity of the monastery and that it had a market-place where a fair was held annually; this shows that it was a market centre for the Upper Resava region. Having in mind that the settlement does not exist anymore, special attention is paid to identifying its location; it has been established that Orašje was located on the right bank of the Resava River, at the foot of the hill Maćija. Attention is also drawn to its links with the settlement called Vojnik (the old name of Despotovac), which is first mentioned as part of Orašje in 1528. Until 1516, it witnessed the settlement of a population designated by Ottoman sources as “vlachs”. The demographic data related to Orašje, preserved throughout the period between 1467 and 1521–23, have also been analyzed. It has been pointed out that a rapid demographic growth occurred until the end of the 16th century, when the population of the settlement quadrupled, as well as that the population considerably declined until 1516. Attention has also been drawn to the situation in the 1580s, when the number of households in Orašje declined to 25, almost reaching their number at the time immediately following the Ottoman conquest (24).

Special attention is paid to weekly market gatherings at Orašje, which were transferred to the Muslim suburbium (*varoš*) of the Resava fortress already before 1477, and the fact that an annual fair was held at Orašje until

1521–23, as confirmed by the sources. It had an economic and social function for the predominantly Christian population of the village of Orašje, no mention of which is found already in the source dating from 1583/85. Based on similar examples recorded in medieval and, subsequently, Ottoman sources it has been concluded that the fair at Orašje most probably dated from the period when the monastery was founded and the monastery estate was established. As such, it may reflect the state of affairs established by the charter of Despot Stefan granted to the monastery of Resava.

